

EFTALLAR DAVLATINI TASHKIL TOPISHI. SAVDO VA IQTISODIY
ALOQALARI

Olimova Zilolaxon G'ayratjon qizi

*Andijon Davlat universiteti**Tarix fakulteti Tarix yo'nalishi 301-guruh talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada eftallar davlatining tashkil topishi, savdo va iqtisodiy aloqalari, Eftallar V asr boshlarida O'rta Osiyo hududiga Sharqdan kirib kelganlari, Eftaliylar davrida saltanat yakka hukmdor tomonidan boshqarilgani haqida so`z boradi.*

Kalit so`zlar: *eftallar, davr, asr, yil, O'rta Osiyo, hudud, davlat, poytaxt, sulola, munosabatlar, savdo.*

V asrning 20-yillaridan VI asrning 70-yil - larigacha bo'lgan davrda O'rta Osiyoda Eftaliylar davlati faoliyat ko'rsatgan. Yozma manbalarda eftaliylar, eftallar, eftalitlar, xaytallar kabi turli nomlar bilan atalgan bo'lib, bu nomlar Eftallar shohi "Eftalon", ba'zi manbalarda "Vaxshunvar" dan olingan.

Eftallar davlati - ilk o'rta asrlarning qudratli davlati. V asrning ikkinchi yarmi va VI asrning boshlarida Eftallar davlati O'rta Osiyo, Sharqiy Eron, Shimoliy Hindiston va Sharqiy Turkiston hududlarini o'z ichiga olgan.

Eftaliylar davlatining dastlabki poytaxti Buxoro yaqinidagi Poykant va Varaxsha shaharlari bo'lgan. Bu davlatga O'rta Osiyodan tashqari Sharqiy Turkiston, Afg'oniston, Shimoliy Hindiston va hozirgi Pokiston hududlari ham kirgan. Eftallar davlati o'zaro aloqa o'rnatish maqsadida 456-yilda Xitoyga elchi yuborgan. Eftallarning tobora kuchayib borayotganidan xavfsiragan sosoniylar ularga qarshi yurish qiladi. Sosoniylar shohi Pero'z 484-yilda eftallarga qarshi bo'lgan urush Pero'zning halokati bilan tugaydi. Shundan so'ng eftallarga qaram bo'lib qolgan sosoniylar ularga kumush hisobida belgilangan bojni uzluksiz to'lab turganlar.

Eftaliylar davrida saltanat yakka hukmdor tomonidan boshqarilgan. Taxt otadan bolaga qolmay, shu suloladan kim loyiq deb topilsa o'sha taxtga o'tirgan. Nomzodni aniqlab taqdim etadigan kengash ham mavjud bo'lgan. Bu kengash sulolaning mo'tabar namoyandalari hamda saltanatning obro'li a'yonlaridan iborat bo'lgan. Viloyatlarda boshqaruv mahalliy xonadonlar (sulolalar) tomonidan olib borilgan. Mazkur mulklar hukmdor - Sho (shoh)ga tobe sulolalar tomonidan boshqarilgan. Hatto ularning har biri o'zining kumush yoki mis tangasini zarb etgan.

V asr oxiri – VI asr boshlarida Xorazm, So'g'diyona, Choch va Baqtriya viloyatlarida hashamatli binolari bo'lgan alohida-alohida qo'rg'onlar yuzaga kelgan. Eftaliylar davlat boshqaruvida ma'lum qonun-qoidalar mavjud bo'lgan. Davlat harbiy kuchga tayangan. Jinoyat uchun juda qattiq jazolar belgilangan. 563–567-yillarda Eftallar davlati Turk hoqonligi hamda Eron sosoniylarining zarbasiga uchragan va tamomila barbod bo'lgan. Xo'jalik hayoti. Eftallar davlatiga birlashgan aholining etnik tarkibi xilma-xil bo'lgan. Iqtisodiy-savdo munosabatlarining izchil yo'lga qo'yilishi mamlakatda dehqonchilik, sun'iy sug'orish, chorvachilik, bog'dorchilik va hunarmandchilik ravnaq topishiga asos bo'lgan. Hozirgi vaqtda

ham Toshkent vohasi va Janubiy Qozog'iston yerlarining bir qismini suv bilan ta'minlab turgan Zog'ariq (Zovariq) va Bo'zsuv, Samarqand viloyati janubiy tumanlarining asosiy suv manbai Darg'om kanali V asrda barpo etilgan eng yirik sug'orish tarmoqlaridan hisoblanadi. Savdo va pul muomalasi. Tashqi savdo bojidan manfaatdor bo'lgan eftallar "Ipak yo'li"ni o'z nazoratlari ostida tutib turishga harakat qilgan. Xitoy, Hindiston, Eron va Vizantiya bilan bo'lgan xalqaro savdoda faol qatnashgan. Ipak yo'li savdosida sosoniy savdogarlari bilan raqobatda asosan sug'diylar vositachi bo'lgan. Bu esa o'z o'rnida yo'l, qatnov, ta'minot, xizmat ko'rsatish tarmoqlarining kengayib borishiga yo'l ochgan. Tashqi savdoda ipak, lok, bo'yoqlar, rangli shishalar, qimmatbaho toshlar, arg'umoq otlar, matolar, shirinliklar, qurol-yarog' kabi noyob mahsulotlar bozori chaqqon bo'lgan. Xalqaro savdo aloqalarining rivojlanishi bilan mamlakatda tanga pul muomalasi tartibga solinadi. Ichki va tashqi savdo munosabatlarida eftallar dastavval sosoniy hukmdorlarining kumush tangalaridan keng foydalanadilar. Bulardan tashqari, Buxoro, Poykand, Vardona, Naxshab, Samarqand va Xorazmda mahalliy hokimlar tomonidan chiqarilgan chaqa tangalar mamlakatning ichki savdosida keng muomalada bo'lgan.

Til va madaniy aloqalar. O'rta Osiyo aholisining bir qismi sug'd tilida, ikkinchi qismi turkiy tilda so'zlashgan. Bu davrda sug'd tili xalqaro savdo tili sifatida Yettisuv va Farg'ona, Sharqiy Turkiston, Xitoy hududlarida foydalanilgan. V-VI asrlarda sug'd, xorazm va eftal yozuvlari tarqalgan. Eftallar alifbosi Baqtriya yozuvi asosida shakllangan. Eftallar alifbosi 25 harfdan iborat bo'lgan. Yozuv chapdan o'ngga tomon yozilgan. V asrda O'rta Osiyoda shishasozlik rivojlangan. O'rta Osiyo shishasi rangdorligi, yarqiroqligi va tiniqligi jihatidan Vizantiya shishasidan ustun turgan. Xitoy imperatorlari o'z saroylarini bezashda O'rta Osiyodan keltirilgan rangli shishadan foydalanganlar. Ulkan saltanat ahli zardushtiylik, qadimiy e'tiqodlardan Siyovush, Anahita, Mitraga, buddaparastlik (asosan Shimoliy Hindistonda) kabi dinlarga sig'ingan. Shu bilan birga o'lkada Moniy va Mazda (mazdakiylik) ta'limotlari ham tarqab borgan. O'rta Osiyo aholisining madaniy an'analari qo'shni mamlakatlar, xususan, Hindiston va Eron tasviriy uslublari bilan uyg'unlashib, ilk o'rta asrlar madaniyatining shakllanishida mustahkam poydevorga aylangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YHATI:

1. o'zbek xalqi davlatchiligi tarixi konsepsiyasi. Loyiha. G'.G'. "O'zbekiston tarixi", 1999, 1-son.
2. O'zbekiston tarixi qo'llanma 7-sinf